

שאלה: אני סטודנט באוניברסיטה. יש לי מבחן ביום ראשון בשבוע הבא, ואני לחוץ מזה מאד כי זה מבחן קשה ואינני שולט טוב בחומר. האם מותר לי ללמוד החומר בשבת, כדי להצליח במבחן למחרת? אמרו לי שיש בזה בעיה.

תשובה: נכון כי בשולחן ערוך (שז, סעיף יז) נפסק בשם הרמב"ם שאסור ללמוד בספרי חכמה בשבת, אלא אך ורק בתורה ובפירושיה. אבל השולחן ערוך מביא גם דעת הרשב"א המתיר ללמוד חכמה. לכן בשעת הדחק אפשר לסמוך על המיקל. כי משום מה הביא הרב המחבר שתי הדיעות אם לא לומר שיש מצב שאפשר לסמוך על המיקל? ודאי הוא לא התכוין רק להפגין בקיאות!

דברי הרמב"ם הם בפירושו למשנה, שבת פרק כג, משנה ב.

אבל הרב יוסף קאפח בדיעה שאותן החכמות שהן מועילות להכיר את נפלאות הבורא, אותן החכמות שהן מוכיחות מציאות הבורא, לא נכללו כלל באיסור שכתב הרמב"ם. [דברי הרב קאפח הם בביאורו לרמב"ם, ספרו בהלכות, הלכות שבת, פרק כג ס"ק נב על סמך דברי רמב"ם הלכות תשובה, סוף פרק עשירי].

מה הם הלימודים הטובים שנכללו כמכשירים את האדם לאמונה במציאות הבורא והשגחתו בעולם? הרמב"ם ב"מורה נבוכים" (ח"א פרק לד) כתב: "ואתה יודע שכל הדברים הללו קשורים זה בזה, לפי שאין במציאות כי אם ה' יתעלה וכל בראויו [=כלומר אין שום דבר בעולם שלא נברא אך ורק ע"י הקב"ה] ואין דרך להשיגו אלא ע"י [העיון ב]מעשיו, והם המורים לנו על מציאותו". ושם (עמ' נא) פירט ארבעה תחומי מדע.

הרב קאפח הביא דברים אלו במאמרו "לימוד חול במשנת הרמב"ם" (תחומין, שנה ב' עמ' 246) ופירט מה הן החכמות הנצרכות: מתמטיקה, גיאומטריה, אסטרונומיה, פיזיקה, בוטניקה, זואולוגיה [ונכלל בזה גם אנטומיה], וכן הגיון [לוגיקה]. אמנם לימודים אלו אינם נכללים בלשון רמב"ם "בתורה ובפירושיה", אבל הם המכשירים לאמונה בהקב"ה, שהיא הלב של כל התורה כולה. והרמב"ם התחיל ספרו (פתיחה, עמ' ה) שרק השגה זאת נקראת "ידיעת התורה באמת".

בהמשך דבריו (עמ' 249) קובע הרב קאפח שהלומדם כדי להגיע לאמונה אמיתית בהקב"ה, הרי "לימודים אלו הם קודש מקודש". אני מוסיף, כי במורה נבוכים (ח"ג פרק כח) הרמב"ם קובע שהלומד חכמות אלו מקיים בזה "ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך".

ויש לכך הוכחה גדולה כי גם לרמב"ם מצוה ללמוד דברים אלו בשבת. כי בנו של הרמב"ם, הרב אברהם, כתב ספר הנקרא "המספיק לעובדי השם". שם (מהד' שנת תשכ"ה עמ' טו; ובמהד' שנת תשס"ח בעמ' 6-7) מביא שהחסיד הנשגב המקיים מצוות שבת, עוסק אז בעיונים בחכמת הטבע, להכיר בכך פְּעֵלוֹ של הקב"ה. ודאי שהבן ידע מה שכתב אביו בביאורו למשנה (שבת פרק כג) ולא היה עובר על דברי אביו. כל שכן לְשֵׁבֶחַ הלימוד כחסידות נשגבה!

ואין בזה איסור של הכנה לחול. נסמוך על דברי הרב אליעזר מלמד ("פניני הלכה", שבת ח"ב עמ' 145-146) שכל פעולה שאין בה טרחה יתירה, מותרת. כל שכן שיהיה לך מכך עונג בשבת. ושם בשו"ע (סי' שז סעיף א) שאסר לשוחח על דברים עצובים בשבת, אבל אם זה עונג לו, מותר. כן יש לומר גם לענין פרט זה, שהלימוד בחומר הנצרך ימנע ממך דאגה ומתח וצער. לכן מותר לך. [וראה דברי "מגן אברהם" (סי' שא ס"ק ד) לענין ראיית דיוקנאות, שאם הראיה עונג הוא לו, מותר. וכן הסכים שם "פרי מגדים".

[כמובן, ההיתר לעשות למען עונג אינו חל על אף אחד מאיסורי מלאכה בשבת. אלא הקשנו זאת אל פרט זה בלבד].

ועוד מקצוע: הבית יוסף (סוף סי' שז) הביא מספרו של הקדמון "האגור" (סי' תק"ח) שהרמב"ן התיר ללמוד ספרי רפואה בשבת.

אין דעתי שהרב אברהם בנו של הרמב"ם ישב בשדות כדי לצפות בציפרים ובחרקים כדי ללמוד טבע אלא היו לו ספרים. לדוגמא, הערבי אבן רשאד תרגם ספרי אריסטו מהיוונית לערבית, שפה שהרמב"ם ובנו הרב אברהם הכירו היטב. נוסף על כך באותה תקופה קדומה תורגמו ספרי אריסטו גם ללשון הקודש. ראה ספר הביבליוגרפי "אוצר הספרים" של בן יעקב (ערך א' מספר 996, מפרט שמונה ספרים בעניני הטבע ונספחיו).

מה בכל זאת אינו נכלל בהיתר הנ"ל? לכאורה ספרי גיאוגרפיה, היסטוריה, פסיכולוגיה, סוציולוגיה, ספרות, לימוד שפות שונות וכיוצא בהן. אבל גם אם הרמב"ם מנע הלימוד בהן בשבתות, אבל הרשב"א ודעת "יש אומרים" בשולחן ערוך, התירו גם אותן.